

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Teatrikunsti visuaaltehnoloogia õppekava

Maria Elisaveta Roosalu

VIDEOKUJUNDUSE LOOMINE LAVASTUSELE “PÕLEVKIVIÕLI”

Loov-praktiline lõputöö

Juhendaja: Taavet Jansen, MA

Viljandi 2022

Videokujunduse loomine lavastusele “Põlevkiviõli”

Käesolevas lõputöös kirjeldan oma tööprotsessi videokujunduse loomisel dokumentaalsele rännaklavastusele “Põlevkiviõli”. Tegu oli kohaspetsiifilise lavastusega, mis etendus Kiviõli Keemiatööstuse territooriumil. Töö esimeses osas annan ülevaate lavastusest üldiselt ning avan teemade ringi, mida selle projekti käigus uurisime. Teises peatükis keskendun videokujunduse loomisprotsessile ja kirjeldan põhilisi aspekte oma tööst. Kolmas peatükk käsitleb eneseanalüüsi, mille käigus toon välja olulisemad järeldused ja tähelepanekud tööprotsessist.

Märksõnad: videokujundus, rännaklavastus, etenduskunstid

The process of creating video design for the production “Põlevkiviõli”

The aim of this graduation thesis is to describe the process of creating video design for the promenade theatre production “Põlevkiviõli” (*“Shale Oil”*). The performances were held at the territory of Kiviõli Keemiatööstus, a company in a small Eastern Estonian town that produces shale oil and power.

In the first part of this thesis I will give an overview of the production and try to open the main subjects that were the focus of “Põlevkiviõli”. The second part is focused on my personal experience and the process of creating the video design. Lastly, I will reflect on my work and bring out some of the most important conclusions and observations.

Keywords: video design, promenade theatre, performing arts

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Lavastusest “Põlevkiviõli”	6
1.2 Sisust lähemalt	7
2. Videokujunduse loomisest	8
2.1 Arhiivimaterjalide otsimine	9
2.2 Ruumi eripärad ja tehniline ülespanek	10
2.3 Video loomise protsess	12
3. Eneserefleksioon	14
Kokkuvõte	17
Kasutatud kirjandus	18
Lisa 1. Pilt bituumeniruumist	19
Lisa 2. Projektsioonikatsetused erinevat tüüpi videomaterjaliga	20
Lisa 3. Valitud näited erinevat tüüpi videomaterjalist ja kasutatud tehnikatest.	21
Lisa 4. Kunstnik Illimar Vihmari loodud plakatikujundus.	22
Lisa 5. Kuvatõmmis lavastuse reklaamklipist.	23
Lisa 6. Kuvatõmmis lavastuse videokujundusest.	24

Sissejuhatus

Lõputöö praktiline osa käsitles videokujunduse loomist dokumentaalsele rännaklavastusele “Põlevkiviõli”, mis esietendus 2021. aasta suvel. Käesolevas kirjalikus töös kirjeldan ja analüüsin oma tööprotsessi selle lavastuse juures.

Esimeses peatükis annan ülevaate lavastusest üldiselt ning kirjeldan lähemalt, milliste teemadega selle protsessi jooksul tegelesime. Teises peatükis keskendun videokujunduse loomise protsessile ning räägin erinevatest etappidest oma töös. Lisaks videokujunduse loomisele oli minu ülesandeks organiseerida etenduspaika vajalik videotehnika ning kirjeldan teises osas ka ruumi eripäradest tulenevaid tähelepanekuid sobiva tehnika valimisel. Kolmas peatükk sisaldab eneserefleksiooni, kus toon välja olulisemad tähelepanekud ja järeldused, milleni selle projekti käigus jõudsin.

1. Lavastusest “Põlevkiviõli”

Dokumentaalne rännaklavastus “Põlevkiviõli” esietendus 30. juulil 2021 Kiviõli Keemiatööstuses. 2021. aastal toimus 10 etendust ning eeloleval suvel on kavas lavastust mängida veel 8 korda.

Lavastajaks oli Viljandi Kultuuriakadeemia vilistlane Elar Vahter, kellega olen varemgi koostööd teinud. Meeskonnas olid veel dramaturgid Eero Epner ja Sven Karja, kunstnik Illimar Vihmar, helilooja Marianna Liik, valguskunstnik Emil Kallas, tehnikajuht Raido Linkmann, produtsent Gerli Romanovitš ning Kultuuriakadeemia lõpetanud näitlejad Mari Anton ja Hans Kristian Õis. Minu ülesanne oli luua lavastusele videokujundus. Etendustel liitus meie tiimiga VKA etendus kunstide multimeedia spetsialisti eriala vilistlane Ave Palm, kes võttis enda hoole alla video mahamängimise.

Tegu oli minu jaoks esimese korraga, mil avanes võimalus luua videokujundus rännaklavastusele. Rännaklavastus on lavastusliik, mida vaadatakse liikudes etenduse jooksul erinevate etenduspaikade vahel (Eesti Teatri Agentuur, *s.a.a*).

Igal etendusel oli kohti sajale inimesele. Etenduse alguses kogunes publik Kiviõli keemiatööstuse väravais, kus neile jaotati kõrvaklapid ning ohutusnõuetest tulenevalt ka kiiver. Publik jagunes neljaks grupiks, kes kõik avastasid grupijuhtide suunamisel tehase territooriumil erinevaid marsruute nii välialadel kui siseruumides.

Teekonna saateks kõlas helikujundus, mis põhines intervjuudel linnaelanike, Keemiatööstuse endiste ja praeguste töötajate ning teadlaste ja spetsialistidega. Etenduse lõpuks kohtusid kõik grupid vanas paekivihoones. Seal toimus etenduse “lõppakord”, kus sõnaline osa kõrvaklappides lõppes ning helikogemus laienes ruumi tervikuna. Just selle viimase stseeni osaks oli ka minu loodud videokujundus.

Etendust oli võimalik kuulata nii eesti kui vene keeles ning leian, et arvestades venekeelse elanikkonna rohkust Ida-Virumaal oli väga oluline, et keel ei oleks lavastuse vaatamisel takistuseks.

Lavastus oli kohaspetsiifiline ning tihedalt seotud Kiviõli linna ja selle kujunemislooga, uurides samas ka piirkonna olevikku, tulevikku ning sellega seonduvaid küsimusi. Kiviõli on pisike tööstuslinn Ida-Virumaal, kus käesoleva aasta seisuga elab vaid 4854 inimest (Statistikaamet, *s.a.*).

Tähelepanuväärne on asjaolu, et etendused toimusid praegugi töötava tehase territooriumil, mis jääb üldjuhul tavakodanikule suletuks. Nüüdseks juba saja aasta vanune

Kiviõli Keemiatööstus tegeleb põlevkivi kaevandamise, põlevkiviõli ning soojus- ja elektrienergia tootmisega. Tehases toodetava soojuse ja elektriga varustatakse Kiviõli linna. Ettevõttes töötab praeguseks 600 töötajat, kellest enamus elab Lüganuse vallas, mille suurimaks keskuseks ongi Kiviõli. (Kiviõli Keemiatööstus, *s.a.*)

Enne “Põlevkiviõli” lavastusprotsessi, ei olnud ma varem Kiviõlisse sattunud ega ka ülemäära selle linna ajaloo ja eluoluga kursis. Intervjuus Lääne-Virumaa Uudistele juhtis ka lavastaja Elar Vahter tähelepanu, et keskmine eestlane vaatab üldjuhul Ida-Virumaast mööda, ega mõista, et selle piirkonna tulevik on meie kõigi ühine mure. (Viita-Neuhaus, 2021)

Justnimelt see oli ka üks lavastuse lähtepunktidest. Järgnevalt kirjeldangi veidi lähemalt, mida selle lavastuse käigus uurisime ning millistel teemadel arutlesime.

1.2 Sisust lähemalt

Lavastuse saatesõnaks on kirjutatud nii:

Õitsvad õunapuuaiad. Tänavatel jalutavad soojadel suveõhtutel massid. Linnakese ainukese restorani ees lookleb järjekord, teine samasugune järjekord on veninud kino ette, suurte mägede foonil tõuseb taevasse aga suitsulont. Kõik teavad: tehas töötab. Ja kuni tehas töötab, on siin linnas ka elu. Nii oli see 40 aastat tagasi. Kuidas on see täna? Ja mis saab homme? Elar Vahteri lavastatud poeetiline audiorännak mööda Kiviõli keemiatööstuse territooriumit näitab meile majesteetlikke hooneid, uskumatuid interjööre, peidetud lugusid. Endiste ja praeguste töötajate juttudel põhinev sissevaade Kiviõli hiilgeaegadesse, tänasesse päeva ning rohepöörde poolt toodavasse tulevikku on ühtlasi rännak Kiviõli inimeste hinge. Miks neile meeldib Kiviõlis elada? Mida tähendab neile tehas? Miks Moskvast kolivad siia pensionärid ja miks lapsed lahkuvad Tallinna? Kuhu kadus restoran ja kui kaua on veel alles tehas? (Eesti Teatri Agentuur, *s.a.b*)

Kiviõli Keemiatööstus oma spetsiifiliste lõhnade, mürisevate ja ajahambast räsitud masinatega oli lavastuse keskmeks. Endine linna süda on ikka veel alles aga järjest ebaselgem on tema tulevik. Samamoodi on ebaselge seal töötavate ja linnas elavate inimeste tulevik. Kunagine kindel tugisammas on järjest hapramaks muutunud ja keegi ei tea, kui kaua linn selle najal veel püsib. Keegi ei tea, mida tulevik toob ja mis Kiviõlist edasi saab. Samas ei räägi lavastus muidugi ainult ühest linnast, vaid puudutab väga paljusid tööstusasulaid Ida-Virumaal.

Me kipume seda piirkonda oma identiteedist välja arvama ja unustama nende inimeste mured. Me ütleme “nende inimeste mured”, jättes tähelepanuta, et need on meie kõigi mured. Suurematest linnadest vaadates tunduvad need mured kauged. Me ei tunne pargis jalutades keemia lõhna ja kasvuhooned meie aiamaal ei ole aastatega halli tolmu all värvi vahetanud.

Ida-Virumaa on rahvaarvult kolmas maakond, koduks paljudele inimestele ja veel praegugi on põlevkivitööstus paljude sealsete elanike elatusallikaks. Sõna rohepööre kõlab Kiviõlis, Kohtla-Järvel ja Narvas hoopis teistmoodi kui Tallinnas ning kannab endaga kaasas palju küsimusi. Mitte abstraktseid ja kaugeid, vaid väga isiklikke küsimusi. Paljud on juba lahkunud, iga aastaga tuleb minejaid juurde ning on ebaselge, mis saab nendest tühjaks valguvatest linnadest edasi.

Lavastus räägib ka sellest, kuidas meie näeme Ida-Virumaad ja kuidas Ida-Virumaa end ise näeb. Viimases stseenis kõlab väikese Kiviõli poisi mõtisklus - iga kord, kui raadios uudiseid ette loetakse, on Ida-Virumaa jälle mingi paha koht. Samas on see paljude inimeste kodu, siin on nende juured ja nende lood.

Kahtlemata ei saanud meie lavastusmeeskond prooviprotsessi jooksul sotsiaaldemograafilistel ning energiateemadel ekspertideks, ega suutnud pakkuda ammendavaid vastuseid nendele keerulistele küsimustele. Võiks isegi öelda, et me ei pakkunudki vastuseid vaid pigem tõime lauale veel rohkem küsimusi. Samas usun, et neid küsimusi tulebki järjest rohkem küsida ja mitte ära unustada, et Kiviõli on ka meie linn ja Ida-Virumaa inimesed on meie inimesed. Nende mured on meie mured, nende küsimused on meie küsimused ja me ei tohi neid ära unustada.

2. Videokujunduse loomisest

Minu kogemuses algab tavapäraselt tihedam töö videokujunduse loomisel koos prooviprotsessi algusega. Võimalusel osalen hea meelega proovides juba algusest peale, et olla kaasas meeskonna ühise tempo ja suunaga. “Põlevkiviõli” prooviprotsess oli aga formaadist ja etenduspaiga eripäradest tulenevalt võrdlemisi teistsugune.

Esimeses etapis kogusid lavastaja ja dramaturgid materjali, töötasid läbi erinevaid allikaid, viisid läbi intervjuusid tehase endiste ja praeguste töötajate ning valdkonna ekspertidega. Selle põhjal kirjutati lavastuse tekst, millele järgnes töö helikujunduse loomise ning sõnalise osa sisselugemisega. Kõiki materjale jagati erinevates etappides ka ülejäänud meeskonnaga, et oleksime kõik samal lainel ning saaksime selle põhjal oma valdkonnaga tegeleda.

Minu jaoks algas töö 2021. aasta varakevadel esmalt kohtumistest lavastajaga, kus arutasime lavastuse temaatika üle üldiselt ning mõtisklesime esialgsete videokujunduse ideede üle. Elaril oli kindel soov kasutada videokujunduses arhiivikaadreid põlevkivi kaevandamisest. Samas jäi mulle palju vabadust ka oma ideede välja pakkumiseks.

Kevade jooksul tegelesin eeltöoga - lugesin lavastaja saadetud materjale, otsisin arhiivikaadreid ning püüdsin teemasse sisse elada. Maikuus oli minu esimene külastus Kiviõlisse. Käisime lavastaja ja produtsendiga tehase territooriumil vaatamas võimalikke rännaku radu ning peatusime lähemalt hoones, kuhu kavandasime videoprojektsiooni. Maikuisel kohtumisel arutasime eelkõige praktilistel teemadel ning panime paika esialgse plaani, kuidas projektsiooni kasutada. Tegu oli minu jaoks ka tehniliselt väga olulise külastusega, sest seal kogutud info ja tehtud pildid said väga oluliseks abivahendiks töö edasisel planeerimisel distantisilt. Peale maikuist kohtumist algaski tihedam töö. Viisin läbi arvutused ja suhtlesin tehnikafirmadega, et leida ning broneerida ruumi sobiv tehnika.

Kui minuni jõudsid esimesed katked helikujundusest, sain alustada täpsema materjali loomisega. Põhiline töömaht jäi aga esietenduse eelsetesse nädalatesse, sest videokujundus oli tihedalt seotud viimase stseni heliga. Seega oli töö viimane etapp sõltuv helikujunduse valmimisest ning seal toimuvatest muutustest. Kuna viimase nädala jooksul toimus helis veel palju muutuseid, jäi ka lõppreži valmimine kontrolletenduse päevale, kusjuures mõned täiendavad muudatused said lisatud veel peale seda.

Järgnevates alapeatükkides kirjeldan videokujunduse loomise peamiseid etappe lähemalt.

2.1 Arhiivimaterjalide otsimine

Lavastajalt tulnud algimpulsiks oli idee kasutada videokujunduses eelkõige arhiivimaterjale. Elar oli juba materjali otsimisega algust teinud ning sain mõned suunised edasisteks otsinguteks. Esialgu eeldasin, et leiame sobivat materjali ERRi arhiivist või Rahvusarhiivist. Peale lähemat süvenemist näis, et palju sobivat materjali leidub ka YouTube'is.

Leidsin otsingute käigus kanali, mis sisaldas väga palju ajaloolist materjali ja oli peamiselt toodetud filmistuudio Eesti Põlevkivi poolt. Üles laetud lühifilmid sisaldasid palju kaadreid põlevkivikaevandustest, töötavatest kaevuritest ning tehase üldisest toimimisest. Leitud materjal oli just see, mida otsisime. Selleks, et saaksime materjali kasutada, pidin üles leidma klipi autorid, et küsida materjali kasutamiseks nende luba.

Suureks abiks oli siinkohal Eesti Filmi Sihtasutuse koduleht, kust leidsin rohkem infot filmistuudio tegevuse kohta ning põhjaliku nimekirja nende toodangust. Lähemalt uurides selgus, et sobivate filmide režissöörid ja operaatorid ei ole paraku enam elus, mistõttu tundus kõige parem pöörduda klipi üleslaadija poole. Püüdsin leida tema kontakte, ent internetist otsides ei jõudnud õige inimeseni. Jagasin oma tupikusse jõudnud otsinguid ka meie

produtsendiga, kes oli Ida-Virumaalt pärit, juhuslikult tundis klipi üleslaadijat ning jagas minuga õiget telefoninumbrit.

Selgus, et klipid oli oma kanalile üles laadinud Filmistuudio Põlevkiviõli kunagine liige, kes omal ajal oli nende seltskonnast noorim filmihuviline ning nüüdseks filmistuudio ainus allesjäänud esindaja. Peale teiste lahkumist oli just tema materjalid oma hoole alla võtnud. Sain ääretult sooja vastukaja osaliseks, kui rääkisin, millise projektiga seonduvalt sooviksin nende materjale kasutada. Sain loa kasutada kõiki filmistuudio klippe ning pealekauba kuulda lähemalt amatöörfilmiklubide toimimisest ja olulisusest nõukogude ajal.

Kuna sain kõne käigus teada, et filmistuudio materjalid olid üle antud ka Eesti Rahva Muuseumile, pidasin vajalikuks igaks juhuks ka nendega materjali kasutamise osas konsulteerida. Selgus, et kui filmistuudio esindaja on oma nõusoleku andnud, siis ka ERMi poolt takistusi ei ole. Meil paluti vaid viidata, et materjalid kuuluvad ERMi kogusse.

Jõudsime väga kenasti kokkuleppele ka viitamise praktilise poole osas. Üldjuhul on ERMil väga täpne viitamise kord, samas oleks viidete lisamine videokujundusse minu meelest üldist atmosfääri lõhkunud. Erinevalt filmi- ja teletoodangust hoitakse üldjuhul videokujundusi puhtana tiitritest ja muudest lisadest, mis ei ole kunstilise terviku jaoks vajalikud. Leidsime kompromissi, et antud puhul piisab, kui viide lisada kavalehele ning lavastust tuvustavatesse materjalidesse. Selle üle on samuti väga hea meel, et muuseumi esindajad said väga hästi aru videokujunduse eripäradest ning tõid välja, et nende jaoks on kõige olulisem, et võimalikud huvilised teaksid, kust sellist materjali leida.

Varasemate tööde puhul ei ole ma nii põhjalikke arhiivimaterjalide otsinguid läbi teinud ning seetõttu olen eriti rahul, et esimeseks kogemuseks sattus nii ladus ja seikluslik juhtum. Eriti huvitav oli leida kontakt FS Eesti Põlevkivi esindajaga ning kuulata tema lugusid ja meenutusi filmistuudio aegadest. Teades nende kaadrite lugu ja päritolu, tekkis materjaliga ka isiklikum ja erilisem suhe.

2.2 Ruumi eripärad ja tehniline ülespanek

Videoprojektsioon oli osa viimasest steenist, mis leidis aset bituumeniruumis (vt lisa 1). Tegu on vana paekivihoonega, mida enam tootmisprotsessis ei kasutata. Hoone seinad on säilinud, ent enamik aknaid on katki ning ka katus osaliselt lagunenu. Ruum oli 21 meetrit lai ning 50 meetrit sügav ning lae kõrgus oli umbes 6 meetrit. Valisime projektsioonipinnaks külgmise seinu, seega oli meie ekraaniks 50x6m suurune ala.

Antud ruumi puhul oli juba esimesel vaatlusel näha, et seinapind on küll võrdlemisi

hele, ent üsna tugeva tekstuuri ja mustriaga, mis võib projektsioonipinnana moonutusi tekitada. Graafilise ja kontrastsema materjali puhul ei oleks see tõenäoliselt suureks probleemiks aga tehnilise ülespaneku planeerimisel pidasin pidevalt silmas, et kasutame ka arhiivikaadreid, mis on võrdlemisi kahjustunud, madala kvaliteedi ja väikse resolutsiooniga. Olen oma varasemate tööde käigus jõudnud järelduseni, et projektsioonitehnika tuleks valida kõige kapriisema materjali järgi. Antud kontekstis olidki selleks arhiivikaadrid. Seetõttu sai selgeks, et vajame professionaalset tehnikat, millel oleks piisavalt valgusjõudu ja piisavalt resolutsiooni, et luua võimalikult head tingimused arhiivikaadrite näitamiseks.

Konsulterisin sobiva tehnika leidmiseks mitme erineva rendifirmaga ning saime sobivad pakkumised kahelt ettevõttelt. RGB pakkus kolme projektorit valgusjõuga 9400 lumenit, millega oleks saanud katta seina terves laiuses. Samas pidades silmas ruumi eripärasid, tundus lumenite hulk võrdlemisi napivõitu ning ka tehnikud ise ei olnud päris veendunud, kas kujutis jääks piisavalt intensiivne. Teine sobilik pakkumine tuli Eventechilt, kes pakkus kahte 20 000 lumenilist laserprojektorit, mis paistsid pildi kvaliteedi ning ka muude tehniliste nätajate osas väga sobilike variandina. Miinuseks oli aga asjaolu, et kahe projektoriga saab katta 40-meetrise ala, mis tähendab, et väike osa seinast jääks projektsiooniga katmata. Eelarvest tulenevalt jäid sõelale just sellised variandid, millest kumbki polnud päris ideaalne. Seega seisin silmitsi keerulise valikuga ja pidin otsustama, kas teha järeleandmisi pildi kvaliteedis või projektsiooni laiuses. Nii mulle kui lavastajale näis, et kõige terviklikum lõpptulemus oleks mõistagi, kui kujutis kataks seina tervenisti. Samas tundus risk, et video sisu jääb osaliselt kehvasti vaadeldavaks, liiga suur. Pidasime silmas, et esimesed etendused toimuvad juuli lõpus, mil isegi hilisõhtutel on veel võrdlemisi palju valgust. Seega jõudsime otsusele, et teeme kompromissi pildi laiuse osas ja valime võimsamad projektorid.

Kohapeal paistis, et tehtud sai õige valik, sest videopilt oli tõepoolest väga terav ning isegi päevavalguses piisava tugevusega (vt lisa 2). Pean tunnustama, et mind jäi siiski lõpuni häirima, et lahendus ei olnud tehniliselt päris ideaalne ja projektsioon ei katnud seina täies laiuses. Püüan alati oma töid teha põhjalikult ja viimistletult, ent samas mõistan, et lavastuse eelarve ei ole kummist ja mõnikord tuleb leppida raskete valikutega.

Bituumeniruumis ei olnud tavaolukorras kasutuselolevat elektrisüsteemi, mistõttu tuli sinna vajaliku tehnika jaoks tuua eraldi elektrivool. Selles osas uurisin tehnikafirmalt, kui suur on videotehnika voolutarbimine ning arvestasime helisüsteemi ning muude väiksemate seadmete jaoks vajaliku varu. Vooluühenduse võimaluse löid tehase töötajad ning oli huvitav mõelda, et meie seadmed töötavad elektrienergia, mis toodeti sealsamas tehases.

Ruum oli tavapärasel olekus täiesti tühi, mistõttu tellisime Eventechist ka poodiumid projektorite paigutamiseks. Tehnika tõi kohale rendifirma tehnik ning teostas ka kohapeal ülespaneku. Pidades silmas, et põrand oli kaetud liiva ja tolmu ja ruumi katus ajahambast puretud, katsime etendusteväliseks ajaks tehnika koormakiledega, et kaitsta neid väliste mõjude eest.

Arutasime oma meeskonna ja keemiatööstuse esindajatega ka tehnika turvalisuse üle. Ruum oli küll lukustatav, ent täiendava lisameetmena paigutati sinna etenduste ajaks turvakaamera ning anti juhised tehase territooriumil tegutsevale turvafirmale, et valve käigus ekstra tähelepanu sinna suunata.

Lisaks projektoritele kasutasin video mängimiseks Mac Pro arvuti ning nii mapping kui video esitamine toimus läbi tarkvara MadMapper. Kuna meie ekraaniks oli ristkülikukujuline ala, ei olnud mappinguprotsess ülemäära keeruline. Kõige enam tähelepanu vajab kahe projektori piltide kokkusulatatamine, et ühenduskoht jääks sujuv ning ühtlane.

Distantse projektorite ja arvuti vahel oli ruumi mõõtmete tõttu üpris suur, mistõttu kasutasime videosignaali edastamiseks fiiberoptilisi HDMI pikendusi, mis võimaldavad pildi edastamist ka pikemal distantstil.

Etendusi teenindas Viljandi Kultuuriakadeemia etenduskunstide multimeedia spetsialisti eriala vilistlane Ave Palm, kes on loonud mitmeid videokujundusi ja -installatsioone ning teostanud ka tehnilisi lahendusi. Teades, et pean etenduste läbiviimiseks Avele projekti üle andma, pidasin jooksvalt kogu aeg silmas, et ehitaksin lahenduse üles võimalikult loogiliselt ja mugavalt ning saaksin üle anda võimalikult kasutajasõbraliku süsteemi. Kuna heliriba oli igal etendusel sama, sain lõpliku faili välja renderdada ja seega jäi lõpptulemusena video käivitamise protsess väga lihtsaks. Varusin meile ühiselt toimetamiseks paar päeva, et saaksime koos kogu tehnilise poole üle vaadata ning käia läbi võimalikud stsenaariumid vigadest, mis võivad ilmuda. Nii oli ka minu enda jaoks töö üleandmine lihtsam, kui teadsin, et süsteem on selge ja loogiline ning oleme jõudnud ühiselt kõik olulise üle vaadata.

2.3 Video loomise protsess

Kui viimase stseeni helikujundus hakkas võtma esimesi terviklikumaid vorme, sain ka omalt poolt alustada põhjalikuma tööga. Samas olin selleks ajaks kogunud juba palju materjali, sellega põhjalikult tutvunud ning teinud juba esimese valiku võimalikest kaadritest, mida

soovin kasutada. See tegi töö hilisemad etapid kiiremaks, sest orienteerusin otsitud materjalis juba üpris mugavalt.

Esietenduse eelsel perioodil olin rohkem ühenduses ka helilooja Marianna Liikiga, kes lõi lavastuse helikujunduse. Viimased esietenduse eelsed päevad olid meie mõlema jaoks väga tihedad ning tegime igal ööl peale proove oma failides muudatusi ja täiendusi. Mariannal oli erakordselt palju tööd, sest nagu ennist mainitud, jagunes etenduse publik neljaks eraldi grupiks, mistõttu pidi ta looma igale grupile vastavalt läbitud marsruudile eraldi heliriba. Minu töö tegi keeruliseks asjaolu, et kuna video ja heli pidid olema sünkroonis, olin sõltuv helifailide valmimisest, et saaksin vastavad muudatused ka videos sisse viia.

Nagu varasemalt mainisin, olid videokujunduse tuumaks arhiivikaadrid. Kuna stseen algas sõnalise osaga, kus kuulsime kõlaritest väikse poisi meenutusi oma kaevanduses töötanud vanaisast, tundus sobilik arhiivikaadritest alustada. Stseeni edenedes rääkis poiss oma elust Kiviõlis, mõtisklustest oma tuleviku üle ning avas lapseliku otsekoheusega täiskasvanutelt kuuldu põhjal Ida-Virumaa elu valupunkte. Helikujundus arenes koos jutustusega ning jõudis lõpuks mitmetahulise kollaažini, kuhu põimusid erinevad katkendid intervjuudest ning muundusid lõpuks läbi korduste sürrealistlikuks helirännakuks.

Püüdsin videokujunduses kulgeda koos heliga ning võtta kokku ka sõnalises osas kuuldu. Lavastajaga arutades leidsime, oleks küll hea mõningaid aspekte jutustaja kõnest tähistada, ent samas mitte jääda pelgalt illustreerivale tasandile. Sarnaselt helikujundusele tahtsime, et video jätaks ruumi ka vaataja enda kujutlustele ja mõtisklustele. Seega lahendasime lõpuosa arhiivikaadrite, mõningate illustreerivate materjalide ja abstraktsioonidega.

Minu jaoks oli põhiküsimus, kuidas luua silda arhiivikaadrite ja muu jutustava materjali vahele ning jõuda loogiliselt lõpuks abstraktsioonideni. Otsustasin jätta peale arhiivikaadreid fotorealistlikud kujutised kõrvale ning töödelda illustreerivat materjali nii, et üleminekud erinevat tüüpi materjali vahel mõjuksid loomulikult ja märkamatuult kulgeva arenguna (vt lisa 3).

Lisaks arhiivikaadritele kasutasin ka materjali videopankadest, sest vajasime väga spetsiifilisi kaadreid, mille ülesvõtmine oleks olnud keeruline või mõnel juhul isegi võimatu. Kasutasin näiteks droonikaadreid jalgpalliväljakutest ja linnamaastikest ning ülesvõtteid tööstuslikest protsessidest, mida oleksin saanud küll ise teostada, ent oleksin selle tarbeks pidanud rentima tehnikat ning leidma sobilikud võttepaigad. Seetõttu oli antud kontekstis ajalist resurssi ja eelarve võimalusi arvestades kõige otstarbekam leida sobilik materjal just videopankadest.

Töötlesin videopankadest leitud materjali nii, et see sobituks loomulikult ülejäänud tervikusse. Kasutasin efekte, mis muutsid fotorealistliku materjali graafiliseks ning kujutistest jäid alles ainult piirjooned. Mängisin erinevate sulatuste ja värviüleminekutega ning kombineerisin ka arhiivikaadreid töödeldud kujul ülejäänud videokujundusse. Abstraktsioonide loomisel kasutasin samuti erinevaid efekte, mille abil sain videopilti soovitud suunas moonutada.

Tahtsin videokujunduse loomisel arvestada ka ümbritseva ruumiga ning hoida videos teatavat tööstuslikku ja rabadat joont. Püüdsin abstraktsioone siduda põlevkivi töötlemise ja käitlemise protsessiga ning sellest loodavate produktidega, mängides seega kujutlustega industriaalsetest protsessidest ja peibutavatest põlevkivisaadustest.

Üheks elemendiks, mida kasutasin esteetilise teeviidana oli ka kunstnik Ilimar Vihmari loodud plakatikujundus (vt lisa 4). Selle põhjal lõin kevadel lavastuse reklaamklipi (vt lisa 5) ning kasutasin reklaamklipiks loodud materjali osaliselt ka videokujunduses (vt lisa 6).

Peamiselt kasutasin videokujunduse loomiseks tarkvara Adobe After Effects, mis võimaldas hõlpsasti erinevate efektidega materjali töötlemist. Arhiivikaadrite montaaži tegin Adobe Premiere Pro abil, mille kasutajaliides on monteerimiseks pisut mugavam.

3. Eneserefleksioon

Huvitaval kombel oli töö selle rännaklavastuse juures ka minu enda jaoks justkui rännak omaette. Esietenduse eelse perioodi veetsin Ida-Virumaal ning liikusin peamiselt Kiviõli, Kohtla-Järve ja Kukruse kandis. Isegi argised toimingud nagu poeskäik või kiire eine kohvikus olid osa minu rännakust. Võimalus avastada Kiviõli Keemiatööstuse territooriumit, vestelda oma puises vene keeles tehase töötajatega ning näha vilksamisi ent lähedalt, kuidas nad oma päevi veedavad oli silmiavav kogemus. Ka pelgalt autosõitude käigus avanes võimalus näha selle piirkonna tööstusmaastikku, mis oli oma mastaapsuses väga kõnekas.

Mulle oli väga oluline, et sain selle lavastuse meeskonnas tegeleda temaga, mis on ka mulle endale südamelähedane. Olen tihti mõelnud Ida-Virumaale ning püüdnud aru saada, kuidas on tekkinud ülejäänud Eestiga vastakuti “meie” ja “nemad” suhtumine. Lavastuse lõpustseenis kõlas mõte, et Ida-Virumaa on nagu kogu Eesti sahver, mis võttis minu jaoks tekkinud lõhe väga hästi kokku. Oli hea saada sügavam sissevaade selle piirkonna eluolusse, kujunemislikku ja muredesse. Tegelikult saab iga töö lõpuks südamelähedaseks aga ometi on

ikka nii, et mõni teema kõnetab rohkem ning jõuab lähemale. Sain aru, et mulle meeldib väga töötada projektide juures, mis kätkevad endas ka olulisi sotsiaalseid küsimusi.

Võrreldes varasemate projektidega, sisaldas "Põlevkiviõli" prooviprotsess minu jaoks palju enam iseseisvat tööd. Rännaklavastuse formaadist ja ebatavalisest asukohast tulenevalt oligi töö jaotunud mõnes mõttes gruppidesse, kus igaiüks tegeles oma valdkonnaga distantsilt ning ühtse tervikuni jõudsime alles lõpusirgel. Kohtusime meeskonnaga täies koosseisus vaid mõned üksikud korrad enne peaproovide perioodi ning lavastaja oligi see, kes kõiki iseseisvalt toimetavaid üksuseid koos hoidis. Kuigi protsess oli varasemaga võrreldes teistsugune, oli minu jaoks kõik korralduslikult väga sujuv.

Ennist mainitud iseseisva ja gruppidesse jaotunud töö juures on minu meelest määrava tähtsusega meeskonnavaheline usaldus. Kuigi me ei teinud kõiki etappe ühiselt proovisaalis läbi, tundsin, et mind usaldatakse ja samas uskusin sellesse mida ülejäänud meeskond teeb. Kindlasti oli minu jaoks siin toetavaks faktoriks ka asjaolu, et olen paljudega selle lavastuse tiimist juba varasemalt kokku puutunud ning koostööd teinud.

Väga meeldejääv oli arhiivikaadrite otsimise protsess ja tutvumine Filmistuudio Eesti Põlevkivi liikmega, kellega pidasime maha mitu pikka ja väga sisutihedat vestlust, mille käigus avanes mulle pilt amatöörfilmiklubide olulisusest. Väga huvitav oli võrrelda nõukogudeaegse filmihuvilise noore kogemust iseenda huviga video vastu ja näha, kuidas mõnekümne aastaga on olukord muutunud. Ka otsinguprotsess ise oli väga õpetlik ning jaht autoriõiguste jadadel oli põnev vaheldus tavapärasele tööle. Usun, et see kogemus tuleb ka edaspidi sarnastes olukordades kasuks.

Oma ebatavaliste olude tõttu oli see projekt ka väga õpetlik tehnilise protsessi planeerimise poolest. Panin kõrva taha tähelepanekuid õige tehnika valmisest vastavalt projektsioonipinna ja valgusolude koosmõjule ning tehnika kasutamisest ebatavalistes oludes. Veidi kriibib siiani, et meil ei olnud eelarvet kogu seina katmiseks projektsiooniga. Samas tõden, et kultuurivaldkonna üks paratamatusi on meie piiratud rahalised vahendid, mistõttu mõnikord tuleb teha ka kunstilisi järeleandmisi.

Pean oluliseks ka head kontakti lavastajaga. Kuigi iseseisvat tegutsemist oli palju, sain igas etapis igakülgselt tagasisidet. Tundsin, et lavastaja hindab ja usaldab minu arvamust. Mul on hea meel, et Elar süvenes minu töösse põhjalikult, oli väga tähelepanelik detailide osas ning sellele tuginev põhjalik tagasiside tegi tööprotsessi palju ladusamaks.

Lavastaja oli alati väga realistlik ka selles osas, mida on ajaliselt võimalik teostada. Kuigi lõplikku kokkumängu harjutasime alles mõned päevad enne esietendust ja suurteks muudatusteks ei jäänud enam väga palju aega, tegime siiski mitmeid olulisi täiendusi. Samas

oli hea meel tõdeda, et minu tööle olid realistlikud ootused. Ühtlasi oli palju abiks, et Elar sõnastas väga täpselt, millised muutused on prioriteetsemad ning millised nüansid võib ajanappusel kõrvale jätta.

On huvitav paradoks, et videokujunduste puhul on ajaline kestvus üsna petlik näitaja. Kuigi ka selle lavastuse videokujundus oli osa võrdlemisi lühikesest stseenist, sisaldas see väga mahukat tööd ja ettevalmistust. Olen ka varasemate projektide puhul täheldanud, et mõnikord võib mõneminutilise videokujunduse loomine olla tunduvalt ajamahukam kui näiteks mitmetunnisele kontserdile visuaalide tegemine.

Veidi keeruliseks tegi tööprotsessi minu sõltuvus helikujundusest. Sain küll tutvuda lavastuse tekstiga erinevates etappides aga terviklikum ettekujutus tuli alles lõplike helifailide saabumisega. Tegelesin nii palju kui võimalik materjali otsimise ja eeltööga aga siiski kujunesid viimased nädalad väga tempokaks ning napp ajaline resurss jättis vähe aega suuremateks muudatusteks ja julgemateks kannapööreteks. Kui heliriba valmis, tuli edasi minna olemasolevate ideedega ja ei olnud enam eriti võimalust mõelda, kas oleks hea midagi teisiti teha. Vabadus pikemalt katsetada, eksida ja korraks algpunkti tagasi pöörata on minu jaoks oluline. Ühtlasi on hea, kui tööprotsessi käigus jääb võimalus korraks fookus mujale viia ning siis tehtule värske pilguga läheneda. Samas saan aru, et prooviprotsessis sõltuvad kõik osapooled üksteisest väga tihedalt ning muutujaid on palju, mistõttu võibki mõnikord sellist turbulentset lõpuspurti ette tulla. Ühtlasi tooksin välja, et “Põlevkiviõli” oli formaadist tulenevalt helitehniliselt keeruline ja ajamahukas lavastus ning mõistan täielikult, kui palju tööd võttis helifailide valmimine. Leian, et selliste tempokate protsesside puhul ongi hästi oluline üksteise mõistmine ning toetamine. Samas tuletavad sellised tempokad perioodid alati meelde, milline luksuse on teha tööd nii, et on parajalt aega.

Kokkuvõte

Dokumentaalne rännaklavastus “Põlevkiviõli” oli tugevalt seotud nii Kiviõli linna kui Ida-Virumaa piirkonna eluolu, mineviku ja tulevikuga. Videokujunduse loomine nõnda aktuaalsel teemal oli minu jaoks väga huvitav protsess ning töö selle projekti juures sisaldas mitmeid õpetlikke aspekte.

Tunnen, et lõputöö kirjaliku osaga kaasnenud analüüsiprotsess oli oma panuse mõtestamiseks väga vajalik ning oli põnev meenutada tehtud tööd ja pöörduda korraks tagasi lavastuse teemade juurde. Sain aru, et naudin väga tööd projektide juures, mis käsitlevad ühiskonna valupunkte ning see loob antud panusele minu jaoks suurema väärtuse.

Lavastus ja sellega kaasnenud ettevalmistav protsess sai mulle tegelikult väga südamelähedaseks. Eelkõige just seetõttu, et elasin selle käigus läbi omaette rännaku ning olen tänulik, et sain avastada seni tundmatuid radu, kuulda lugusid selle piirkonna ajaloost ning näha oma silmaga lähemalt, millest me räägime, kui me räägime Ida-Virumaast, põlevkivist ja tööstusasulatest.

Kasutatud kirjandus

Eesti Teatri Agentuur. (s.a.a). *Rännaklavastus*.

https://teater.ee/teater_ee/teatriterminoloogia/aid-7868/Rannaklavastus

Eesti Teatri Agentuur. (s.a.b). *Põlevkiviõli*.

[https://teater.ee/teater_ee/lavastused/Põlevkiviõli .play_id-7209](https://teater.ee/teater_ee/lavastused/Polevkivioli_play_id-7209)

Kiviõli Keemiatööstus. (s.a.). *Ettevõttest*.

<https://www.keemiatootus.ee/ettevottest/>

Statistikaamet. (s.a.). *Rahvastik soo, vanuse ja 2017. aasta haldusreformi järgse elukoha järgi*.

https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik_rahvastikunaitajad-ja-koosseis_rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0240/table/tableViewLayout2

Viita-Neuhaus, A. (01.08.2021). "Põlevkiviõli" lavastaja: "Ida-Virumaa on Eesti ühisosa. Meie ühine solgiauk". *Lääne-Virumaa Uudised*.

<https://www.laanevirumaa uudised.ee/uudised/2021/08/01/polevkivioli-lavastaja-elarvahter>

Lisa 1. Pilt bituumeniruumist

Lisa 2. Projektsioonikatsetused erinevat tüüpi videomaterjaliga.

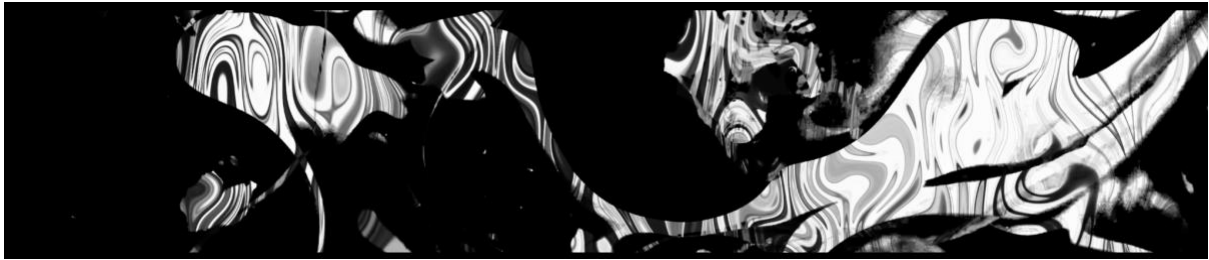

Lisa 3. Valitud näited erinevat tüüpi videomaterjalist ja kasutatud tehnikatest.

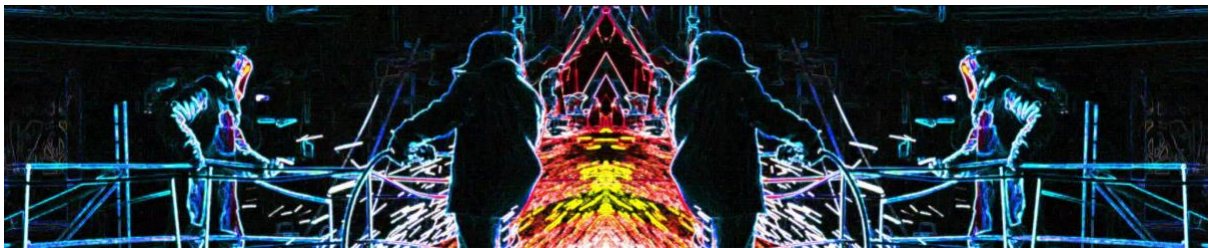
1. Arhiivikaadrid. Kuvatõmmis lavastuse videokujundusest

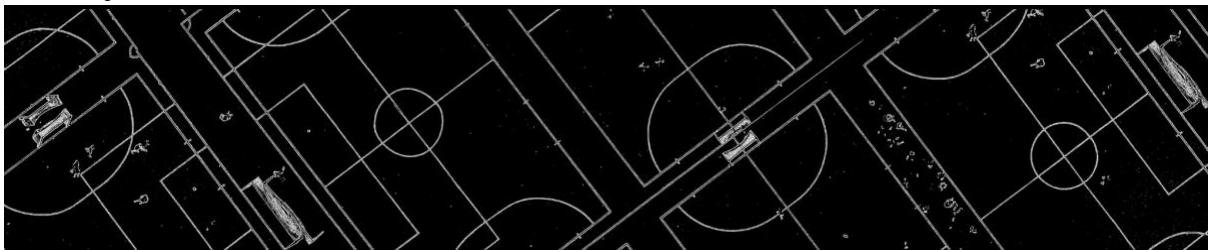
2. Abstraktsioonid. Kuvatõmmis lavastuse videokujundusest

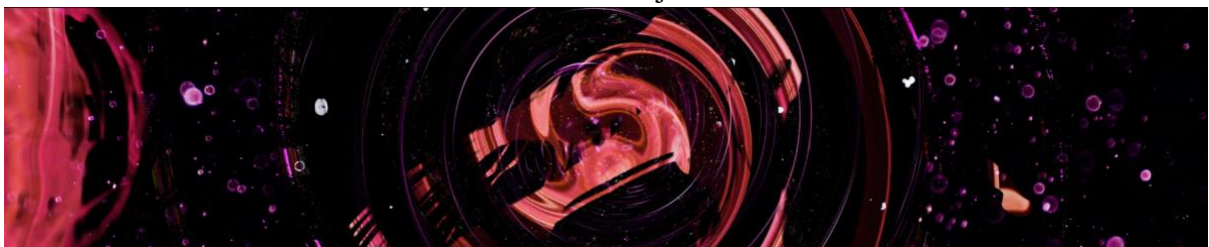
3. Videopangast pärit fotorealistlik materjal peale efektide kasutamist. Kuvatõmmis lavastuse videokujundusest

4. Videopangast pärit fotorealistlik materjal peale efektide kasutamist. Kuvatõmmis lavastuse videokujundusest

5. Abstraktsioonid. Kuvatõmmis lavastuse videokujundusest

Lisa 4. Kunstnik Illimar Vihmari loodud plakatikujundus.

**DOKUMENTAALNE RÄNNAKLAVASTUS
KIVIÕLI KEEMIA TÖÖSTUSES**
Etendused 30. juulist 14. augustini

PÕLEVKIVIÕLI

Elar Vahter
Eero Epner
Sven Karja
Illimar Vihmar
Marianna Liik
Maria Elisaveta Roosalu
Emil Kallas
Mari Anton
Hans Kristian Öis

Korraldaja: MTU Askele Loovuskeskus, tel. 56633540

ALEXELA

KKT

LISAINFO: www.keemiatootus.ee & www.piletilevi.ee

Lisa 5. Kuvatõmmis lavastuse reklaamklipist.

Lisa 6. Kuvatõmmis lavastuse videokujundusest.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maria Elisaveta Roosalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Videokujunduse loomine lavastusele “Põlevkiviõli”, mille juhendaja on Taavet Jansen, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maria Elisaveta Roosalu

20.05.2022